

Лариса ОРОНОВСЬКА
кандидат педагогічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Ганна ЦАП
доцент кафедри естрадного співу Київської муніципальної академії
естрадного та циркового мистецтва,
заслужена артистка України
м. Тернопіль, Київ, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Цінності виникають, формуються і розвиваються внаслідок міжсуб'єктних відносин. Цінності є поєднанням об'єктивного та суб'єктивного, почуттєвого та раціонального.

Категорія цінності відображає найзагальніші типи міжсуб'єктних стосунків, які складаються в соціальній практиці з приводу тих або інших об'єктів як матеріальних носіїв цих цінностей. Цінність, на думку А. Здравомислова, не зводиться до значущості як до своєї основи. Вона є «не тільки необхідною і належною, а й бажаною метою, яка стає ідеалом і тим самим бере участь у зворотному регулюючому впливі на ці відносини, а через них на соціальну практику» [3, с. 223].

Метою публікації є висвітлення поняття сутності духовності як системи цінностей, завдяки якій формується унікальна людська сутність.

Найважливішою характеристикою цінностей, на твердження Б. Раушенбах [1], – є почуттєва основа. Він підкреслює, що стосовно людських цінностей, велику роль відіграє ірраціональна складова людської свідомості. За концепцією А. Здравомислова [3, с. 223], цінності – це інтереси, відокремлені у процесі розвитку самої історії завдяки розподілу праці у сфері духовного виробництва.

Цінність у моралі виступає інакше, ніж на практиці, коли людина дбає про власні інтереси. У моралі цінність виступає як належне, а цінне опосередковується через належне. Отже, у моралі цінним є те, що є належним.

Сфера людських цінностей принципово не піддається раціоналізації. Сьогодні виділяють три основних групи концепцій цінностей. Перша має назву «функціональної» і розглядає цінність як реальний предмет, який корисний суб'єкту завдяки тим або іншим властивостям. Її можна було б

назвати утилітарною концепцією, тому що під цінністю тут розуміють здатність задовольняти потреби суб'єкта, практично ототожнюючи із матеріальними чи духовними благами. Друга, яку називають «оцінною», подає концепцію як ідеал, пізнавальне чи духовно-практичне ставлення до об'єкта, як оцінку.

Третя концепція, яка є «сигніфікативною», або «значущісною», ототожнює цінність зі значущістю.

У педагогічній діяльності для нас важливо розуміти цінності як ідеал, прийнятий особистістю, як значущі для неї явище, поняття, установка.

Проблема цінностей набула свого розвитку і в педагогічних дослідженнях. В. Вахтьоров і К. Вентцель [2] у своїй педагогічній концепції розглядають проблему становлення індивідуальності дитини через розвиток її творчих здібностей, формування духовних цінностей і моральних ідеалів, що ґрунтуються на визнанні гуманістичних цінностей життя та культури, соціальних свободах, які створюють реальні можливості для розвитку духовності дитини. Концепція К. Вентцеля ґрунтується на тому, що людину визнають найбільшою метою, а не засобом розвитку соціуму та космосу; становлення духовних цінностей особистості дитини узгоджується з проблемою розвитку соціальних свобод, які створюють умови для духовного самовизначення кожного, що передбачає розвиток талантів і обдарувань особистості вихованця.

У минулому проблему мети і цінностей людського життя намагалися розв'язати, створюючи численні системи освіти. К. Ушинський відзначав, що такі цінності, як патріотизм, людяність, любов до праці, воля, чесність, правдивість, є основою морального виховання особистості.

Основними духовними початками народу були «патріархальна моральність» – віра у правду і добро.

У центрі філософських пошуків Л. Толстого завжди перебували людина, проблема духовно-моральних основ розвитку і самовдосконалення її особистості, її особистої волі і сенсу життя. Л. Толстой, спираючись на поняття «релігія», «віра», «Бог», «совість», «любов», створив вчення про онтологію як духовну, спрямовану до сенсу і цінності життя людини, до науки. Якщо змінюються цінності, то змінюються норми, змінюються цілі виховання.

Чимало дослідників, які вивчають ціннісні орієнтації (Т. Брайченко, В. Дряпіка, О. Олексюк та ін.), користуються класифікацією В. Ядова. Термінальними (цінностями-цілями) В. Ядов називає такі: творчість, любов, воля, краса, пізнання, мудрість, робота, родина, друзі, активна життєва позиція, впевненість у собі, самостійність, здоров'я, суспільне

визнання, збереження світу [2], [6], [7]. До інструментальних (ціннісних засоби) автор відносить: освіченість, життєрадісність, чуйність, вихованість, тверду волю, чесність, широту поглядів, раціоналізм, високі запити, ретельність, самоконтроль, відповідальність, терпимість, акуратність, сміливість, ефективність у справах, непримиренність.

Існують й інші класифікації: поділ на матеріальні і духовні цінності, фактичні і визнані.

Деякі з вчених, як наприклад, Л. Масол, розуміють духовність як особливий вимір людського буття, що виявляється у процесі реального самовизнання і самовизначення в навколишньому світі, що передбачає формування цілісного універсуму внутрішнього життя. За умов домінування світоглядної парадигми, спрямованої на духовну творчість особистості, освітньо-виховна роль мистецтва значно зростає, набуваючи цілісності, концептуальної єдності [6].

Глибинну основу духовності особистості, її сутність становить самореалізація наявного духовного потенціалу. Програма самореалізації здійснюється на основі емпатійного розуміння і прийняття іншої людини, взаємодії з нею. Відтак можна говорити про емпатію в духовності як про готовність, здатність й уміння ділитися емоційним зарядом з іншим, співчувати, співпереживати. Осягнення своєї духовної сутності відбувається через ставлення до іншого, причому останній стає унікальною цінністю. Це те, що можна назвати духовними здібностями особистості, які визначають якісну специфіку її поведінки. В індивідуальному розвитку духовні здібності відображують систему цінностей, значень та особистісних смислів. Так, знання стає духовним тільки тоді, коли воно перетворюється в особистісно значуще, набуває особистісного смислу, адресованого до соціального оточення.

У філософсько-психологічній літературі духовні начала людини пов'язують із суспільним і творчим характером її життєдіяльності, із включенням людини у світ культури. Людина є духовною тією мірою, в якій вона діє відповідно до вищих моральних цінностей людського співтовариства. Духовність додає сенсу життю окремої людини, у ньому людина шукає і знаходить відповіді на запитання: навіщо вона живе, яке її призначення у житті, що таке добро і зло, істина й омана, гарне й потворне. У традиційно філософському розумінні духовність має у собі три начала – пізнавальне, моральне, естетичне. Серцевиною духовності є моральність.

У структурі духовності можна виділити **такі компоненти**: пізнавальний (сфера пошуку істини), моральний (сфера пошуку добра), естетичний (сфера пошуку краси) [8].

Вони є по суті напрямками духовного вдосконалення особистості; їхня взаємодія, гармонізація мають велике значення для розвитку духовності. Можна сказати, що формування духовності – це процес гармонізації зв'язків між загальнолюдськими та індивідуальними духовними цінностями, який передбачає самовдосконалення особистості.

Духовні цінності утворюють систему, здатну стимулювати і спрямовувати діяльність людини на творчий, свідомий вибір життєвих варіантів розв'язання соціальних та індивідуальних проблем. Цінності – це одна з найбільш стабільних характеристик особистості, її духовності. Вони завжди пов'язані з еталоном, на який орієнтується людина в своєму житті, з ідеалом, який вона наслідує або намагається наслідувати. Духовні цінності ніби «програмують» діяльність людини на тривалий період, визначають генеральну лінію поведінки та окремі її вчинки.

Як свідчать дослідження, уявлення про духовні цінності є досить різноманітними. Так, у сучасному середовищі поширені прагматичні установки та орієнтації. Це пояснюється порівняно низьким рівнем розвитку, що проявляється в більшій значущості матеріальних потреб порівняно з духовними. Вітчизняні вчені звертають увагу на неприпустимість абсолютизації ролі духовної основи, закладеної в дитячі і юнацькі роки. Попри її значущість вона містить переважно почуттєво-емоційний компонент, такі особистісні якості, як совісність, чесність, сміливість тощо. У духовному розвитку людей зрілого віку істотно підвищується роль самостійного аналізу й оцінки зовнішніх соціальних умов, явищ, а також самовиховання та інших форм самодетермінації. У будь-якій духовній цінності виражається проблематичність реалізації актуальних духовних потреб у реальному житті.

Істина виступає цінністю тому, що існує брехня, добро цінують тому, що є зло, прекрасне є цінністю завдяки тому, що існує огидне. Духовні цінності певних явищ і дій людей залежать як від об'єктивних факторів (місця і ролі особистості в соціальній структурі), так і від суб'єктивного сприйняття людини, зокрема, розуміння нею соціально значущих потреб і інтересів.

Духовні цінності – це специфічний ряд цінностей, які є максимально ідентичними сутнісним силам людини і сприяють їхній оптимальній реалізації. Вони є основою гуманізації суспільних відносин, утвердження людини вищою цінністю в ієрархії цінностей. Гуманістичній природі духовно-ціннісного найбільше відповідають моральні, естетичні й художні цінності.

Духовні цінності, як основа духовного світу, зводяться до знання про життя, людей, природу, культуру. Головна особливість духовних цінностей полягає не в абсолютній їхній духовності, а в тому, що вони матеріалізовані у процесах діяльності і праці.

До вищих цінностей духовної культури, до «власне» духовних цінностей варто віднести, на думку О. Олексюк [7], моральні, естетичні і пізнавальні цінності. Саме вони адекватно виражають сутність духовної культури. Зв'язок моральних, естетичних і пізнавальних цінностей має свої корені в родовій сутності людини. Здійснений автором аналіз моральних, естетичних і пізнавальних цінностей свідчить про їхню єдність як специфічні людські відносини, єдність духовної сутності як «позитивної всеєдності». Єдність моральних, естетичних та пізнавальних цінностей має об'єктивний характер, оскільки вони є сторонами єдиного цілісного духовного світовідношення.

Отож, особливістю взаємозв'язку моральних, естетичних і пізнавальних цінностей є те, що вони не існують окремо, але разом із тим є незалежними, автономними та самоцінними. Духовні цінності трактуються нами як настановлення і орієнтири, які відіграють роль ідеалів Істини, Добра, Краси і визначають ставлення людини до дійсності, регулюють її поведінку.

Прилучення людини до цінностей, формує духовний спосіб життя, який в індивідуальному плані означає певний комплекс якостей, властивостей та вмінь, що дають їй змогу самореалізовуватися, здійснювати самостійну, внутрішньо вмотивовану діяльність [8]. У процесі самореалізації особистості виявляється сукупність тих її цінностей, які потенційно здатні поширюватися на оточуюче середовище. Згадану сукупність можна назвати духовним полем особистості. Це поняття, на наш погляд, може слугувати для позначення істотних характеристик процесу духовного становлення і розвитку особистості у всіх його взаємодіях, єдності пізнавальної, моральної та естетичної сфер духовності, значущих особистісних смислів, що конструюють соціально-професійну перспективу індивіда.

Таким чином, аналіз філософської і психолого-педагогічної літератури дає змогу визначити поняття «духовні цінності» як орієнтири, що відіграють роль ідеалу, еталона належного, з'ясовують світовідношення людини і регулюють її поведінку.

Література:

1. Венцель К.Н. Основные задачи нравственного воспитания. М.: Госполитиздат, 1986. 47 с.

2. Дмитриева Н.Г. Основы духовно-нравственного развития личности // Проблемы становления и развития образовательного процесса УДОД: тез.и материалы науч.-практич.конф. СПб, 1998. 204 с.
3. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. М.: Политиздат, 1986. 223 с.
4. Знаков В.В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры // Вопросы психологи. 1998. №3. С.104-110.
5. Коваль О.В. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02/Націон. пед. універ. імені М.П.Драгоманова. К., 2002. 19 с.
6. Масол Л. Виховний потенціал мистецтв – джерело освітніх інновацій // Мистецтво та освіта. 2001. №1. С.18.
7. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді. К.: КІПК, 1996. 253 с.
8. Ороновська Л.Д. Прилучення молодших школярів до духовних цінностей на уроках музики. Дис. кан. пед. наук. Тернопіль, 2006. 257 с.

Ярослав СЕКО

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

МОРАЛЬНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ: ПОГЛЯДИ ТОМАША МАСАРИКА

В українському суспільстві є значний запит на посилення в політичній системі ролі цінностей. Показовим у цьому є феномен Майданів 2004, 2013–2014 рр., і, під певним кутом розгляду, обструкція так званим «системним політикам» на президентських і парламентських виборах 2019 р. Водночас, утвердження нової моделі політики відбувається вкрай важко, відчуваючи значний спротив моделей побудованих на корупції й демагогії. Одна з причин цього – слабкість впливової української традиції, на яку б мали опертися відповідні ініціативи громадянського суспільства. Тож звернення до відповідної європейської традиції може стати важливим доповненням для формування сучасної української політичної культури. У цьому контексті звернення до спадщини чехословацького президента Томаша Масарика видається актуальним. Саме він став головним транслятором у центральноєвропейському регіоні нової концепції політики, яка протиставляла традиційній силі мораль.

Масарик, за словами К. Чапека, «етично сильна особистість» [3, с. 344], тож на всіх етапах свого життя від «бідного студента» і до